

Anuška Štambuk

Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje

R. Boškovića b.b., HR-21000 Split

POLISEMIJA U DVOJEZIČNOM TERMINOLOŠKOM RJEČNIKU

U radu se ukazuje na modalitete polisemnih uzoraka u dvojezičnom terminološkom rječniku, raščlambom baze podataka *Englesko-hrvatskog i hrvatsko-engleskog rječnika elektroničkog nazivlja*.

Polisemija se obično javlja kao rezultat uporabe leksičke jedinice u različitim kognitivnim okvirima. Međutim, polisemna se značenja javlja u i unutar iste spoznajne kategorije. Poseban slučaj polisemije u okviru istog spoznajnog modela jest "motivirana" polisemija, gdje su različita značenja tako blisko povezana da čine prirodnu kategoriju značenja.

Na temelju usporedbe dviju rječničkih strana ukazuje se na divergentnu polisemiju kao posljedicu razlika u konceptualnom ustroju dvaju jezika.

1. Uvod

Sa stajališta prototipne teorije jezične se strukture opisuju kao monocentrične ili policentrične. U monocentričnoj se strukturi stupanj pripadnosti kategoriji određuje na temelju sličnosti samo s jednim prototipom. Na primjer, riječ *ptica* može se odnositi na različite vrste ptica, koje međutim sve pripadaju istom prototipnom modelu. U policentričnoj strukturi članovi kategorije odnose se na slijed različitih, međusobno povezanih konceptualnih centara, stvarajući ono što D. Geeraerts (1993) naziva strukturiranim slijedom značenja (*structured set of senses*), a J. R. Taylor (1995) značenjskim lancima (*meaning chains*). Jean Aitchison (1995:62) ilustrira takvu strukturu primjerom riječi *old (star)*:

an old woman / stara žena (žena u godinama)

an old friend / stari prijatelj (dugogodišnji prijatelj)

her old boyfriend / stara ljubav (njena nekadašnja ljubav)

old Fred / stari Fred (dobro nam poznat Fred).

Prototipnost se, dakle, očituje bilo kao model kategorizacije, koji uključuje odnos između konceptualne i referencijalne razine nekog leksema, ili kao model polisemije nekog leksema koji se temelji na odnosu između leksičke i konceptualne razine (Geeraerts 1993:226). Ukazivanjem na razliku između

monocentričnih i policentričnih kategorija, prototipna teorija dakle u novom svjetlu prikazuje tradicionalnu razliku između monosemije i polisemije.

Postoje primjeri koji predstavljaju jasne slučajeve jednoznačnih ili više-značnih leksema. Međutim, razlika između monosemije i polisemije nije uvijek jasno izražena, budući da u mnogim slučajevima nije lako odlučiti predstavljaju li dva jezična oblika dva različita značenja ili samo dva više ili manje centralna primjera istog značenja. Cruise opisuje značenja pojedinih leksema kao točke u neprekidnom slijedu – bešavno tkanje značenja bez jasno određenih granica (1986:71), dok Taylor govori o lancu značenja: značenje A povezano je sa značenjem B, s kojim dijeli neka zajednička svojstva. Značenje B postaje izvorom proširenja značenja na značenje C, itd. Na taj se način značenje kategorije proširuje, ispunjavajući semantičke praznine u jeziku, to jest izražavajući značenja koja ranije nisu leksikalizirana.

Različita značenja polisemnog leksema uvijek su na izvjestan način povezana. Lakoff postavlja uvjet sustavne povezanosti značenja (*systematic relationship of meanings*) u polisemnom leksemu. Međutim, u slučajevima kad se istim izrazom označavaju nesrodna značenja, govorimo o homonimiji. U engleskoj se literaturi homonimija obično ilustrira na primjeru riječi *bank*, koja u jednom značenjskom području znači novčanu ustanovu, a u drugom obalu rijeke, pa dakle između dvaju značenja nema sustavne povezanosti. Međutim, kao što granica između monosemije i polisemije nije uvijek jasno određena, tako ni polisemiju nije uvijek lako razgraničiti od homonimije, pa postoje brojni primjeri u kojima se radi o graničnim slučajevima.

Prototipna teorija nije do kraja uspjela riješiti probleme polisemije, no ona je omogućila novi kut gledanja, koji pruža jasniji pogled na ta pitanja od prethodnih teorija. Geeraerts smatra da je prototipna semantika samo djelomična novina u odnosu na teorije predstrukturalističkog razdoblja, međutim njene su prednosti ukazivanje na razliku između centralnog i izvedenih značenja, te na prirodu veza među njima (1992:229). Raščlanjujući različite kriterije za provjeru polisemnosti, Geeraerts zaključuje da se za svaki od njih mogu naći primjeri u kojima se ono što u jednom kontekstu predstavlja odvojeno značenje, u drugom kontekstu svodi samo na nejasno razgraničeno značenje (*vagueness*). On stoga smatra da treba mijenjati našu sliku o značenju. Odbacuje postojeću metaforičku sliku značenja opisanog modelima komunikacijskog kanala i mentalnog leksikona, gdje su značenja stvari, pakirani grumeni (*chunks*) informacija koji se pohranjuju u velikom skladištu našeg mentalnog leksikona, odakle se do slušaoca prenose u torbama riječi. Umjesto toga modela, on predlaže sliku značenja koja će ukazati na ogromnu fleksibilnost leksičke semantike; umjesto značenja kao stvari, značenje kao proces stvaranja smisla. Riječi su reflektori (*searchlights*) koji pri svakoj uporabi osvjetljavaju određeno potpolje unutar područja njihove primjene (Geeraerts 1993:260).

Tretman polisemije jedan je od temeljnih problema leksikografije, bilo da se radi o jednojezičnim bilo o dvojezičnim rječnicima. Pritom se kao osnovno pitanje nameće razlikovanje razine pojedinih značenja. Koja značenja smatrati temeljnim, a koja uključiti kao podznačenja? Kako višedimenzijske odnose polisemije prikazati dvodimenzijskom strukturom rječničke natuknice?

Pored problema razlučivanja značenja, u dvojezičnim rječnicima javlja se još jedan važan problem, a to je pitanje razlika u konceptualnoj organizaciji dvaju jezika, to jest pitanje načina na koji pojedini jezici *izrezuju* prirodu u konceptualne kategorije i riječi. Problem konceptualne organizacije najuže je povezan s problemom polisemije, budući da su semantičke značajke pojedinih polisemnih leksema obično različito grupirane u različitim jezicima.

U terminološkim rječnicima obično se očekuje jednostruki odnos između dvije rječničke strane. To je gledanje rezultat težnje k postizanju što preciznije i jasnije komunikacije među stručnjacima. Brojne terminološke škole, od kojih je najistaknutija bečka terminološka škola, koja gradi na učenju Eugena Wüstera, te standardizacijska tijela poput ISO, DIN, AXE, itd., zastupaju potrebu za maksimalnim normiranjem jezika struke. Međutim, unatoč svim njihovim nastojanjima, i u tom svojem segmentu jezik se protivi uniformiranju i svođenju na kod, te se ponaša u skladu sa svim semantičkim zakonima. Otvorimo li bilo koji rječnik znanstvenog nazivlja, ustanovit ćemo da uz većinu natuknica postoji više definicija, bilo da se radi o jasno razgraničenim značenjima, ili o nizu bliskih značenja.

U ovom se radu promatra polisemija u elektroničkom nazivlju. Raščlanjuju se polisemni uzorci leksema elektroničkog nazivlja, te se ukazuje na različite vidove polisemije opisane prototipnom semantikom. Također se uspoređuju dvije rječničke strane, kako bi se ukazalo na različit ustroj konceptualnih i leksičkih kategorija dvaju jezika. Kao baza podataka poslužio nam je *Englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski rječnik elektroničkog nazivlja* objavljen 1991. godine¹, te rječnik druge faze, čija je izrada u tijeku, a u kojemu se dijelu rječničkih jedinica prvog rječnika dodaju definicije na hrvatskom jeziku.

2. Metaforički leksemi i polisemija

D. Candel rekao je da su nazivi tehničkog i znanstvenog jezika »po vokaciji monosemni« (Candel 1984:29). Međutim, ma kako to paradoksalno zvučalo, mogli bismo reći upravo obrnuto, to jest da je velik broj naziva upravo »po vokaciji poliseman«. Ovdje imamo na umu nazive koji su nastali metaforičkom ekstenzijom riječi iz općeg jezika. Ustanovili smo da prototipni model polisemije kao osnovni preduvjet uključuje međusobnu povezanost srodnih značenja. Takva se povezanost očituje kao bitna značajka metafore, budući da spoznajna teorija opisuje metaforu kao sredstvo konceptualizacije

¹ A. Štambuk i dr., *Englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski rječnik elektroničkog nazivlja*.

novog i apstraktnog iskustva s pomoću postojećeg i konkretnog. Pojmovi u jednom spoznajnom području definiraju se i imenuju na temelju zajedničkih značajki s pojmovima iz drugog spoznajnog područja.

Niz temeljnih naziva elektroničke struke metaforičkog je podrijetla, na primjer nazivi *struja*, *val*, *polje*, *otpor*, *grana*, *most*, *čvor*, *petlja*, *ljuska*, *lavina* itd. Metafore nastaju analogijom među pojmovima različitih spoznajnih područja. Ta se analogija može temeljiti na zajedničkim svojstvima, sličnosti, ili nekom drugom zajedničkom elementu, kao što je vidljivo u sljedećim primjerima:

Naziv *struja*, koji u elektronici definiramo kao tok elektrona, nastao je u usporedbi sa *strujom* vode ili zraka, na temelju zajedničkog svojstva gibanja.

Naziv *grana*, koji označava 'dio između dvije susjedne točke grananja u elektroničkoj mreži', nastao je na temelju izgleda mreže, ili barem shematskog načina kojim je predstavljamo, i njene sličnosti sa stablom.

Naziv *ljuska* – 'skup elektrona iste energijske razine, koji čine dio vanjske strukture atoma' – nastao je u odnosu na shematizirani model atoma, u središtu kojega je *jezgra*, pa se putanje elektrona oko te jezgre logički nazivaju *ljuskama*.

Navedeni primjeri ukazuju na činjenicu da se metaforički leksički modeli samim svojim postankom mogu očitovati kao polisemne strukture. Postoje nadalje slučajevi metaforičke leksičke tvorbe gdje dolazi do preslikavanja iste konceptualne kategorije u različita spoznajna područja, tako da isti metaforički leksem možemo naći na području različitih struka u različitim značenjima:

stanica (cell)

u *biologiji* je: osnovna jedinica u građi višestaničnih organizama,

a u *elektronici*: jedinica koja stvara istosmjerni napon pretvorbom kemijske u električnu energiju²

most (bridge)

u *kemiji* je: atom ili skupina atoma koja povezuje druge atome, obično unutar prstena;

u *elektronici*: posebna vrst strujnog kruga koji se upotrebljava u elektroničkim mjerenjima.

Brojni su primjeri leksema nastalih metaforičkom ekstenzijom koji imaju različita značenja i u okviru iste struke. Tako, na primjer, na području elektroničke struke riječ *petlja* ima pet različitih značenja:

1. niz grana koje čine zatvoreni strujni put
2. sklop koji osigurava povratnu vezu
3. zavojnica s dva namota za spregu male impedancije
4. antena u obliku petlje
5. vezna petlja u valovodu koja služi za isporuku ili prijam elektromagnetske energije.

² Navedene definicije, kao i one koje ćemo u daljnjem tekstu upotrebljavati uz pojedine primjere, uzete su iz različitih strukovnih rječnika, koji se navode u literaturi.

Značenjsko polje korespondentnog engleskog naziva *loop* još je šire. Pored navedenih, on uključuju i značenja:

6. odzivna točka u kojoj je amplituda stojnog vala najveća
7. slijed naredaba u programu računala koje se ponavljaju sve dok se ne zadovolji određeni uvjet.

Budući da hrvatski naziv *petlja* ne pokriva i ova značenja, u odnosu na njih na hrvatskoj strani rječnika nalazimo opisne ekvivalente: (6): najviša točka stojnog vala, a (7): slijed naredaba u programu.

Ili primjer polisemnih značenja naziva *veza* (*link*):

1. kanal ili sklop serijski povezan s drugim kanalima ili sklopovima
2. naredba grananja, ili adresa u toj naredbi, koja vraća potprogram do neke točke u glavnom programu
3. povezanost prospojnih čvorišta u telefonskim mrežama
4. usmjerena radioveza.

Uporabom naziva u različitim potpodručjima iste struke aktiviraju se, dakle, njegova različita značenja. Međutim, iako se radi o različitim značenjima, ona su sva vezana s osnovnim pojmom na temelju preslikavanja iste njegove značajke. U prvom primjeru, kod naziva *petlja* (*loop*), to je specifičan oblik, a u drugom primjeru, u nazivu *veza* (*link*), svojstvo povezanosti.

Zanimljiv primjer polisemnog naziva metaforičkog podrijetla pruža engleski leksem *bug* (*kvar*, *pogreška*), čija su značenja:

1. a. kvar u strujnom krugu zbog nepravilne izvedbe ili konstrukcije
b. pogreška u programu računala
2. elektronički prislušni uređaj, obično malen i skriven, koji se upotrebljava za špijunažu

Hrvatski jezik razgraničuje ta značenja posebnim leksemima: 1. *kvar*, *pogreška*, "mušica" i 2. *prislušni uređaj*. Tu se radi o dva različita glavna značenja, koja se, iako oba pripadaju elektroničkoj struci, upotrebljavaju u posve različitim spoznajnim područjima. Međutim, ovdje ipak ne možemo govoriti o homonimiji, budući da su različita značenja elektroničkog naziva *bug* vezana uz temeljno značenje *kukac*, *mikrob* (uzročnik bolesti) istim zajedničkim svojstvom ometanja, čime se zadovoljava uvjet sustavne povezanosti značenja.

3. Regularna polisemija

Današnje ideje o regularnoj polisemiji obično se temelje na onome što su sedamdesetih godina o tome pisali Fillmore i Apresjan. Oni su pokušavali sastaviti popise regularnih promjena značenja, koja se u rječnicima ponekad tretiraju kao polisemija, a ponekad zanemaruju, budući da se čine previše očiglednima.

Različita značenja nekih riječi tako su sustavno i blisko povezana, da na prvi pogled ni ne primjećujemo da postoji više od jednog značenja. Lakoff (1990:417) ukazuje na riječ *prozor* (*window*) kao primjer spoznajnog modela

koji označuje i otvor u zidu i staklena okna postavljena u taj okvir. Iako otvor u zidu nema mnogo zajedničkog s okvirom ispunjenim staklom, činjenica da to dvoje fizički pristaje jedno u drugo, te odgovaraju jedno drugome u istom spoznajnom modelu, izgleda da ih čini članovima iste spoznajne kategorije. A u rečenici »koliko prozora ima u tvojoj dnevnoj sobi?« *prozor* se ustvari ne odnosi ni na otvor, ni na ostakljeni okvir, nego na oboje. U takvim slučajevima Lakoff smatra da postoji *motivacija* za uporabu iste riječi koja se odnosi na više koncepata (na primjer u riječi *prozor* na tri koncepta), a čija značenja tvore *prirodnu kategoriju značenja* (*natural category of senses*). Do toga dolazi stoga što naš um radi s relativno malim brojem osnovnih *građevnih blokova*, tj. idealiziranih spoznajnih modela, pa o značenju u krajnjoj liniji odlučuje naša interakcija s okolinom. Lakoff ukazuje na činjenicu da u polisemiji postoji izvjestan stupanj regularnosti, na primjer u leksemima *vrata*, *prag*, i slično. Polisemija nije dakle posve slučajna. Međutim, ona nije ni posve predvidiva. Da bi izbjegao krajnosti tih dvaju stajališta, Lakoff predlaže pojam *motiviranosti*.

Béjoint (1994:233) smatra da svojim idejama o motiviranoj polisemiji Lakoff pruža *razložniji* prikaz polisemije, koji će jasnije opisati veze među različitim značenjima nego što se to do sada radilo. Međutim, postavlja se pitanje opsega u kojemu bi trebalo regularne promjene značenja uvrstiti u rječnik: da li uvrstiti sve regularnosti, u kojem bi slučaju obim rječnika toliko porastao da bi se njime teško moglo rukovati; ili se odlučiti samo za one koje se češće javljaju, a na štetu sustavnosti obrade? To pitanje nije lako razriješiti, budući da ono povlači za sobom temeljne leksikografske dileme o funkciji rječnika kao takvog.

U rječničkoj bazi podataka primjer koji uključuje ono što Lakoff naziva prirodnom kategorijom značenja, bio bi naziv *kontakt*, sa sljedećim značenjima navedenima u rječniku:

1. kontakt, mjesto gdje se ostvaruje kontakt

2. kontakt, naprava koja osigurava kontakt,

te značenje koja obuhvaća oba ova značenja:

3. kontakt, veza, spoj.

Često se istom rječju izražava postupak i rezultat postupka:

Naziv *opterećenje* uključuje značenja:

1. prijenos energije u sustav ili iz njega

2. izlazna snaga koju daje neki električni stroj, elektronski sklop, ili uređaj

Engleski jezik razgraničuje ta dva značenja polisemnog hrvatskog leksema nazivima

1. *loading* i 2. *load*.

Naziv *uzemljenje* znači:

1. postupak priključivanja na zemlju ili na uzemljeni vodič

2. priključak koji povezuje sa zemljom te vodi električnu struju na zemlju i od nje.

Ta dva značenja odgovaraju engleskim nazivima: 1. *grounding* i 2. *ground*.

Primjere motivirane polisemije pretežno nalazimo u engleskim nazivima ispitivanog rječničkog korpusa. Često se isti izraz upotrebljava za označavanje postupka i uređaja kojim se postupak obavlja:

<i>lead</i>	1. <i>vodenje, prethodenje</i>
2. <i>žičani vodič</i>
<i>support</i>	1. <i>postupak podržavanja, postupak podupiranja</i>
2. <i>potporanj, podrška</i>
<i>trip</i>	1. <i>otpuštanje (kojim započinje djelovanje)</i>
2. <i>otpusnik, sklop za otpuštanje</i>

Više engleskih leksema označava postupak i rezultat postupka:

<i>record</i>	1. <i>zapisivanje, bilježenje</i>
2. <i>zapis, slog (podataka)</i>
<i>drift</i>	1. <i>strujanje, tjeranje, nošenje</i>
2. <i>pomak, odklon</i>
<i>facsimile</i>	1. <i>faksimil, telekopiranje, električni prijenos grafičkih materijala</i>
2. <i>faksimil, telekopija, slika dobivena faksimilnim prijenosom</i>

U navedenim su slučajevima polisemna značenja izašla na vidjelo stoga što se u drugom jeziku, tj. na drugoj strani rječnika razgraničuju različitim prijevodnim ekvivalentima, ili je, u slučaju postojanja jednog ekvivalenta u jeziku cilju, autor rječnika osjećao potrebu ukazati na njegova različita bliska značenja, kao u navedenim primjerima hrvatskih leksema *kontakt* i *faksimil*. Međutim, u brojnim nazivima ispitivanog korpusa, prirodnih kategorija značenja postat ćemo svjesni tek pri navođenju definicija datih leksema, a ponekad se ni tada neće svako od bliskih značenja razgraničiti posebnom definicijom.

4. Divergentna polisemija

O divergentnoj polisemiji govorimo kada polisemni uzorci jednog jezika ne odgovaraju polisemnim uzorcima u drugom jeziku. Do divergentne polisemije može doći zbog različite konceptualne organizacije dvaju jezika. Budući da iskustvo ne određuje konceptualne sustave, nego ih samo motivira, isto iskustvo može različito motivirati različite konceptulne sustave. Pritom motivacija, tvrdi Lakoff (1990:113), ovisi o ukupnim značajkama konceptualnog sustava, a ne samo o lokalnim značajkama date kategorije. Ekstremni primjer situacije gdje u jednom sustavu nedostaje važan pojam koji u drugim sustavima postoji, dao je Levy (1973). On je ustanovio da Tahićani nemaju pojam za tugu. Nemaju ni pojmove, a ni ritualizirane matrice ponašanja za

slučajeve depresije i korote, a tugu kategoriziraju kao bolest, umor, ili napad zlog duha.

Podemo li od ustaljene pretpostavke o strogo definiranim okvirima znanstvenih koncepata, mogli bismo očekivati da pri uspoređivanju različitih jezika struke nećemo naići na razlike u konceptualnoj organizaciji dvaju jezika. Međutim, divergentna je polisemija prisutna u brojnim primjerima analiziranog englesko-hrvatskog rječnika, što ukazuje na činjenicu da i znanstveno iskustvo može različito motivirati različite konceptualne sustave.

Primjer divergentne polisemije predstavljaju analizirani primjeri regularne polisemije, gdje polisemnom nazivu u jednom jeziku odgovaraju različiti nazivi u drugom jeziku, koji razgraničuju pojedina značenja. Kao što smo naveli, izuzetak čine nazivi *kontakt* i *faksimil*, koji su u hrvatski jezik prihvaćeni kao posuđenice, pa su sa sobom donijeli oba svoja polisemna značenja. Međutim, autor rječnika ipak je smatrao potrebnim razgraničiti ta značenja, pa uz posuđenice nalazimo objašnjenja, kao na primjer uz *faksimil*: 'električni prijenos grafičkih materijala', odnosno 'slika dobivena faksimilnim prijenosom'.

Divergentnu polisemiju možemo naći i u brojnim drugim primjerima u analiziranom korpusu, bilo da se radi o polisemnim značenjima koji se primjenjuju u različitim konceptualnim područjima, na primjer:

<i>drive</i>	1. <i>pogon</i> (pretežno u energetici)
2. <i>pobuda</i> (u elektronici)
<i>plant</i>	1. <i>postrojenje, pogon</i> (u energetici)
2. <i>procesni uređaj</i> (u elektronici)

ili govorimo o različitim značenjima unutar istog područja ili konceptualnog okvira (elektroničke struke):

<i>beam</i>	1. <i>snop, zraka</i>
2. <i>latica dijagrama zračenja.</i> |
|-------------|---|

U navedenim se primjerima radi o manje ili više jasno razgraničenu značenju. Međutim, postoje slučajevi kada jedna rječnička strana razgraničuje vrlo bliska značenja svog polisemnog ekvivalenta, stvarajući vrlo istančane razlike u posve usku području struke, na primjer:

<i>record</i>	1. <i>slog</i> (u logičkoj organizaciji podataka)
2. <i>zapis</i> (u fizičkoj organizaciji podataka) |
|---------------|---|

pri čemu se *zapis* može sastojati od više *slogova*.

Treba međutim napomenuti da nije uvijek lako odrediti radi li se o razlici u konceptualnim sustavima ili samo o razlici u mogućnostima jezičnog izričaja. O takvim je dilemama govorila i E. Rosch (1973) pri svojim pokusima s bojama. Pokusi su naime upućivali na to da pripadnici plemena Dani možda već imaju pojmove za centralne boje, samo im nedostaju nazivi za njih.

Tako ćemo u primjeru naziva *record* u engleskom jeziku naći sljedeću

rečenicu:

A physical record may contain multiple logical records.

koja se u hrvatskom prevodi:

Zapis se može sastojati od više slogova.

Engleski će jezik dakle ponekad upotrijebiti dodatne odrednice (*physical i logical*) za razlikovanje koncepata za koje u hrvatskom postoje dva različita naziva (koja se oba upotrebljavaju kao ekvivalenti engleskog naziva *record*, upotrijebljenog u različitom kontekstualnom okružju).

U navedenim, a i u brojnim drugim primjerima, u odnosu na jednu englesku riječ na hrvatskoj strani rječnika nalazimo više leksičkih jedinica, koje često razgraničuju cijelu paletu značenja, od nizova bliskih značenja ili značenjskih lanaca, do jasno razgraničenih značenja.

Međutim, brojni su i obrnuti primjeri, gdje hrvatski jezik upotrebljava jedan leksem u odnosu na niz engleskih naziva, na primjer:

<i>otklon</i>	<i>bend</i>	<i>pogreška</i>	<i>bug</i>
	<i>decination</i>		<i>error</i>
	<i>deflection</i>		<i>fault</i>
	<i>drift</i>		<i>mistake</i>

Budući da je u navedenim, kao i u sličnim primjerima, uporaba istog naziva uzrokovana nemogućnošću nalaženja odgovarajućeg ekvivalenta u jeziku, a u nekim slučajevima i odgovarajućeg koncepta u datom konceptualnom sustavu, mogli bismo govoriti o slučajevima *prisilne polisemije*, koja neminovno osiromašuje informaciju i otežava komunikaciju.

5. Razgraničenje značenja parovima naziva domaća riječ – posuđenica

Posebnu skupinu čine nazivi, obično internacionalizmi klasičnog podrijetla, čija se različita značenja po prihvaćanju u dati jezik razgraničuju različitim nazivima, tj. parovima domaćeg naziva i odgovarajućeg oblika internacionalizma.

Na primjer, engleska se riječ *information* u hrvatskom elektroničkom nazivlju prevodi riječju *obavijest*, u značenju 'svojstva signala ili poruke da primaocu prenese obavijest, obično mjerenu u bitovima', pa na primjer govorimo o 'signalu koji prenosi *obavijest* o osvjetljenosti televizijske slike'.

Međutim, u značenju 'osnovni podatci i/ili program koji se unose u računalni sustav', u hrvatskom jeziku upotrebljavamo posuđenicu *informacija*, koja ima značenje šire nego što je značenje naziva *obavijest*, budući da uključuje obavijesti, podatke i prijenosna sredstva. Tako ćemo na primjer govoriti o *obradi informacija*, te o *informacijskoj opremi, ulazu, ili polju*.

Ekvivalent engleske riječi *line* jest *crt*a u sljedećim primjerima:

osnovna crta (base line); crta opterećenja (load line), itd.

Međutim, kad govorimo o 'mediju različitog ustroja presjeka kojim se prenose elektromagnetski valovi od izvora do odredišta', onda je to (*prijenosna*)

linija, te ćemo, u skladu s time, 'frekvenciju napona elektroenergetske mreže' nazivati *linijskom frekvencijom*. Isto tako, u okviru telekomunikacija, kad govorimo o 'uređaju koji prenosi signale s jedne točke na drugu', o 'sastavnom dijelu sustava koji se proteže između susjednih stanica, a može se sastojati od jednog ili više strujnih krugova', upotrijebit ćemo naziv užeg značenjskog opsega: *linija*; na primjer:

prijenosna linija, linija zadržske, telefonska linija, ugađanje linije, linijsko opterećenje, linijski kod, linijsko pojačalo, itd.

Englesku riječ *component* prevodimo hrvatskom rječju *sastavnica* u značenju 'dio cjeline s određenim svojstvima', na primjer:

sastavnica signala (signal component), frekvencijska sastavnica (frequency component)

Međutim, kad tu englesku riječ upotrebljavamo u značenju 'jedinice električnog sustava, poput kondenzatora ili generatora, koja se odlikuje električkim svojstvima, te ima priključke s pomoću kojih se može priključiti na druge komponente radi stvaranja strujnog kruga', u hrvatskom ćemo je uvijek prevoditi rječju *komponenta*, budući da je njeno značenje specifičnije od riječi *sastavnica*. Tako ćemo govoriti o

elektroničkoj komponenti, poluvodičkoj komponenti, komponenti strujnog kruga, itd.

Engleski naziv *communication* možemo u hrvatskom prevesti kao *priopćavanje*, na primjer kad govorimo o *priopćajnoj vezi* ili o *postupku priopćavanja*.

Međutim, kako se u većini slučajeva ne radi samo o priopćavanju nego o (dvosmjernoj ili višesmjernoj) razmjeni informacija, te o 'pretvaranju mjernog signala ili pojava prikaza, zapisa, pojačanja, prijenosa, izračunavanja ili obrade u korisnu informaciju', u tom značenju govorimo o *komunikaciji*, te o

komunikacijskom (a ne o priopćajnom) satelitu, o komunikacijskom sklopu, komunikacijskom pojasu, komunikacijskom kanalu, inženjeru za komunikacije, itd.

Engleski naziv *mode* u elektronici rijetko ima značenje koje je uobičajeno u općem jeziku: 'način djelovanja ili ponašanja':

način rada (operation mode), način pretraživanja (scanning mode).

Taj se naziv pretežno upotrebljava u značenju: 'stanja u vibrirajućem sustavu kojemu odgovara jedna od mogućih rezonantnih frekvencija' te ga tada prevodimo posuđenicom *mod*:

valovodni mod, filter moda, pretvornik moda, itd.

Engleska riječ *characteristic* u elektroničkom se nazivlju često prevodi hrvatskim ekvivalentom *obilježje, svojstvo, značajka*, na primjer:

svojstva uređaja (device characteristics), svojstva prijenosnog sustava (transmission system characteristics).

Međutim, u značenju 'slijeda međusobno povezanih vrijednosti, obično prikazanih u grafičkom obliku', u hrvatskom upotrebljavamo posuđenicu *karakteristika* za razjednačivanje tog značenja od značenja svojstva ili obilježja. U

skladu s time govorit ćemo o *karakterističnoj krivulji* u značenju 'grafa kojim se prikazuje odnos među promjenljivim vrijednostima', te o *faznoj karakteristici* kad govorimo o grafu kojim se prikazuje ovisnost faznoga pomaka o frekvenciji.

U navedenim se primjerima dakle radi o posebnom slučaju divergentne polisemije, gdje jezik upotrebljava sva raspoloživa sredstva kako bi komunikaciju učinio što preciznijom. Ti primjeri također ukazuju na potrebu poznavanja datog područja prilikom uspostavljanja konceptualne i leksičke korepondentnosti između dva jezika.

6. Zaključak

Navedeni primjeri polisemnih uzoraka u jeziku elektroničke struke, promatrani bilo u okviru jednog jezika, bilo u usporedbi s drugim jezikom, upućuju na zaključak da je, poput općeg jezika, i jezik struke podložan svim jezičnim zakonima. Znanje o stvarnosti nastaje uzajamnim djelovanjem jezičnog oblika, konteksta u kojemu je iznesen, te našeg znanja o danom konceptu. Jezično je znanje, dakle, samo dio općeg znanja, koje se, opet, temelji na našim konceptualnim shemama. S pomoću tih konceptualnih shema mi stvaramo našu realnost. Pritom se konceptualne sheme dvaju jezika rijetko u potpunosti preklapaju. Usporedba terminoloških sustava engleskog i hrvatskog jezika ukazuje na postojanje razlike u konceptualnoj organizaciji dvaju jezika čak i na području znanosti, to jest na analiziranom području elektroničkog nazivlja. Spoznajna nas teorija upućuje na činjenicu da te razlike ne dovode u pitanje postojanje realnosti kao takve, već upućuju na postojanje više od jednog ispravnog načina opisa te realnosti, pa tako i znanstvena spoznaja u velikoj mjeri ovisi o našoj sposobnosti percepcije i razumijevanja, a ne o nekom neutralnom, sveobuhvatnom pogledu na svijet.

Literatura

- Atchison, J. 1995. *Words in the Mind*. Oxford, Cambridge Mass. : Blackwell Publishers.
- Béjoint, H. 1994. *Tradition and Innovation in Modern English Dictionaries*. Oxford : Clarendon Press.
- Candel, D. 1984. Ambiguïté d'origine polysemique dans langue de specialité. *Cahiers de lexicologie*, XLV, 2, 20–32.
- Geeraerts, D. 1992. Polysemy and prototypicality. *Cognitive Linguistics*, 3, 2, 219–231.
- Geeraerts, D. 1993. Vagueness's puzzles, polysemy's vagaries. *Cognitive Linguistics*, 4, 3, 223–272.
- Lakoff, G. 1990. *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago and London : The University of Chicago Press.

- Levi, R. I. 1973. *Tahitians: Mind and Experience in the Society Islands*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rosch, E. 1973. Natural Categories. *Cognitive Psychology* 4, 328–350.
- Taylor, J. R. 1995. *Linguistic Categorization*. Oxford : Clarendon Press.
- Wüster, E. 1979. *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexicographie*. Wien : Springer Verlag.

Rječnici

- Begušić, D., J. Ožegović, M. Pervan, V. Roje, N. Rožić, A. Štambuk, M. Vrdoljak, I. Zanchi. 1996. *Rječnik komunikacijske tehnologije*. Split : Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje.
- Filipović, R. 1966. *Englesko-hrvatskosrpski rječnik*. Zagreb : Zora.
- Graf, F. R. (ed.) 1984. *Modern Dictionary of Electronics*. Indianapolis : Howard W. Sams and Co., Inc.
- Booth, C. J. (ed.) 1994. *IEEE: The New IEEE Standard Dictionary of Electrical, Electronics and computer Terms*. New Delhi : Galgotia Publications Ltd.
- Gibilisco, S. 1994. *The Illustrated Dictionary of Electronics*. New York : TAB Books, Divison of McGraw-Hill, Inc.
- Morris, C. (ed.) 1992. *Academic Press Dictionary of Science and Technology*. San Diego : Academic Press, Inc.
- Štambuk, A., M. Pervan, M. Pilković, V. Roje. 1991. *Englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski rječnik elektroničkog nazivlja*. Split : Logos.

Polysemy in a bilingual terminological dictionary

Summary

Modalities of polysemous patterns in a bilingual terminological dictionary are analyzed using the dictionary data base of the English-Croatian and Croatian-English Dictionary of Electronics.

Polysemy is usually a result of the use of a lexical unit in different cognitive frames. However, polysemous meanings also occur within the same cognitive category. A special case of polysemy within the same cognitive category is “motivated” polysemy, in which different senses are so closely related as to make a natural category of senses.

In a number of dictionary entries we find patterns of divergent polysemy between the two dictionary sides, as a result of differences in the conceptual organization of the two languages.

Ključne riječi: polisemija, terminološki rječnik, motivirana polisemija, divergentna polisemija

Key words: polysemy, terminological dictionary, motivated polysemy, divergent polysemy